

Всеволод НАУЛКО (Київ)

ЛИСТИ ЛЮБОРА НІДЕРЛЕ ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Видатний чеський археолог і етнолог, дослідник слов'янської старовини, Любор Нідерле (1865–1944) підтримував постійні творчі взаємини з українськими вченими. Серед них чільне місце належить Михайлу Грушевському листування з яким розпочалося, коли він очолив Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Епістолярій Л. Нідерле до М. Грушевського охоплює період від 10 листопада 1898 р. до 8 січня 1914 р. Він зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Києві (Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661) і налічує 7 листів.

Любор Нідерле народився у богемському селі Клатово 20 вересня 1865 р. Після закінчення філософського факультету Празького університету викладав у ньому з 1898 р., обіймаючи посаду професора. Разом з Ченеком Зібртом був засновником Чехословацького етнографічного музею в Празі і народознавчого часопису “*Česki Lid*” (1896).

Досліджуючи проблеми походження та етнічної історії слов'ян, Л. Нідерле постійно спілкувався з українськими вченими, зокрема М. Грушевським, В. Гнатюком, Ф. Вовком, М. Кордубою, Іваном Франком. За видатні наукові заслуги його було обрано академіком Чеської й інших академій і дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. 1893 р. Л. Нідерле перебував у Києві, де за участю В. Антоновича досліджував археологічні колекції

У 1893 р. вийшла друком його перша монографія “Людство в доісторичні часи” (“*Lidstvo v době předhistorické*”), переклад якої російською мовою здійснив Ф. Вовк (1898). У 1902 р. почала публікуватися окремими випусками, завершена 1925 р., величезна 4-томна праця Л. Нідерле “Слов'янські старожитності” (“*Slovenské starožitnosti*”), в якій зібрано все, що було на той час відомо про слов'ян IX–XII ст. У працях Л. Нідерле представлено яскраву і самобутню давньо-слов'янську культуру. Ці праці перевидаються в наш час і значною мірою не втратили свого пізнавального значення. Багато відомостей етнографічного характеру містяться у праці Л. Нідерле “Життя давніх слов'ян” (“*Život starých Slovanů*”), опублікованій у 1909 році. Нарешті, 1931 р. вийшла друком остання ґрунтовна праця вченого, в якій наводилися підсумки і методи археологічних досліджень “Керівництво зі слов'янської археології” (“*Rukověť slovanské archeologie*”).

Хоча погляди Л. Нідерле не завжди узгоджувалися з тими, що висловлювалися українськими вченими, – це особливо стосується проблем етногенезу

зокрема, ролі антропологічних чинників¹, а також витоків української державності і ролі українських князівств у формуванні українського державного життя у середньовіччі, – взаємини між Л. Нідерле і ними завжди були дружніми і толерантними. Це підтверджують і наведені листи Л. Нідерле. У них йдеться про широкий науковий обмін між українськими (насамперед НТШ) і чеськими науковими закладами: обмін виданнями, взаємне рецензування праць, обговорення важливих наукових проблем, участь у конференціях, розробку програм експозицій, зокрема Всеслов'янської виставки у Празі 1912 р. В одному з листів йдеться про обрання Михайла Грушевського членом Чеського Королівського товариства наук, фактично Чеської академії.

Тексти оригіналів листів передаємо без змін, за винятком лапок та розділових знаків. Переклад українською мовою здійснив ст. наук. співроб. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України канд. іст. н. О. Песчаній, якому висловлюємо свою подяку. Висловлюємо також подяку працівникам Центрального державного історичного архіву України у Києві, особливо директорів О. Музичук, за сприяння під час роботи з документами архіву.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Velevážený pane kollego.

Ja zde nezhubi srdečné díky za výměnu “Věstniku slov[anských] starož[itnosti]”¹ se “Zapisky” Tov. Ševčěnka.

Při to příležitosti mám za povinnost abych Váš redakci vyslovil nelčený obdiv nad znamenitou a bohatou chronikou naukovou i bibliografiv zapiskach. Něco podobného není hned v jiném časopisu.

Vám oddaný
Praha 10/XI 98

Dr. L. Niederle

Переклад:

Вельмишановний пане колего

Я не забуду сердечно подякувати за обмін “Вісника слов[’янських] старож[итностей]”¹ на “Записки” Тов[ариства] Шевченка

При цій нагоді вважаю за обов’язок висловити Вашій редакції щире захоплення чудовою й багатою науковою хронікою та бібліографією в “Записках”. Найближчим часом нічого подібного не буде в іншому журналі.

Відданий Вам
Др. Л. Нідерле
Прага 10/XI 98

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. – Арк. 2. Оригінал.

¹ Див., наприклад *Наулко В.* До питання українсько-чеських взаємин... // *Слов’янські культури в світовій цивілізації.* – К., 2001. – С. 207–212.

№ 2

Prof. Dr. Lubor Niederle
PRAHA – PRAGUE
Fügnerovo náměstí 1806/II

3. III. 99.

Velevážený pane professore

Odpustt'e mi laskavě že na Vaš vzácný list čekal jsem tak dlouho s odpovědí.

Předem Vám děkuji srdečně i za zasláný mi I. Díl Vaši "Historie Ukrajiny"² i za laskavý Vaš referát o mém "×léřál-ínňáá"³ v posledním svazku Zapisek. K tomuto bych měl jen podotknouti, že omyly uvážené Vámi na str. 328 a 437 mého spisu, jsem sám vůbec nenašel.

K celku pak bych připoměl, že práci svou vydanou česky r. 1893⁴ mám sám jen za psáči "Jugendarbeit"^{*} a že bych zajisté už dnes po 6 letech v mnohém byl vyhověl co dnes tam postrádáte. Dojdeli k novému českému vydání bude vypadati zcela jinak.

Referat o Vaši Historii přinesu ve svém "Věstníku"⁵ č. III; pro č. II. které vyjde tento měsíc nebylo už času napsati referát. Ve svém laskavém listě činíte mi návrh abych vedle jiných slovanských řeči, uveřejňoval i referaty malorusky⁶ psané.

Nepotřebuji snad ani vykládati, že uznávám plné právo maloruštiny k vědeckému jazyku spisovnému. Nicméně čím dále tím více vidím, že se musím vyhybati přílišnému poliglotismu. Stězuje to užívání mého Věstníku nejen pro cizí ale i pro Slovanské badatele. Pak ze mi také tisk obtížnou v nás neobvyklou sazbou velmi zdráhuje. Mne stojí dnes první 2 svazky Věstníka asi 900 zl. a abonentů je velmi malo. Ustanovil jsem se proto od III. čísla, drobné, melá referaty psáti jen německy, a jen ve velkých referatech udržovati poliglotism omezený hlavních⁴ řeči slovanských.

Abych Vám ale, vážený pane professore, ukázal že se nevyhýbám maloruštině rád a ochotně uveřejním maloruský referat o Vaši "Historii Ukrajiny". Račte jménem mým požádati sám někoho^{*}] aby mi referat onen do leta napsal asi na 2-3 strani. Toliko prosím značně onoho pána, aby napsal referat velmi čitelně neboť by ho u nás tiskárny nedovedly ani vyázet.

Pri této příležitosti znovu vyslovuji Vám a společnosti Ševčenkově upřímný obdiv nad činností, kterou rozvíjíte a jez se projevuje hlavně v Zapiskach prosím, abyste přijal ujistění mé hluboké úcty a vážnosti.

Vám oddaný

Dr. L. Niederle

Nemohl bych obdržeti redakční exempláře spisů p. Partyckého⁷ nebo některých svazků "Ruské histor. biblioteky"⁸?

*] Snad p. dra Kordubu⁹?

* Юнацька праця (нім.).

Переклад:

Проф. Др. Любор Нідерле
ПРАГА

3.III.99.
Фюгнерова площа 1806/II

Вельмишановний пане професоре

Пробачте мене люб'язно, що на Ваш дорогий лист я так довго зволікав з відповіддю.

Насамперед дякую Вам сердечної за присланий мені 1-й том Вашої “Історії України”², і за люб'язний Ваш реферат про моє “Человечество”³ в останньому томі “Записок”. Мав би тільки зазначити, що помилки, наведені Вами на с. 328 і 437 мого твору, я сам взагалі не знайшов.

До того ж нагадав би, що працю свою, видану чеською у 1893 р.⁴, вважаю сам тільки за письмову “Jugendarbeit”, і що сьогодні, по 6 роках, я багато що врахував би, чого сьогодні там не вистачає. Дійде до нового чеського видання – виглядатиме інакше.

Реферат про Вашу “Історію” надрукую у своєму “Віснику”⁵ ч. III; для ч. II, яке вийде в цьому місяці, не було вже часу написати реферат. У своєму люб'язному листі Ви пропонуєте мені, щоб з-поміж інших слов'янських речей я опублікував би й реферати, написані малоруською⁶.

Не треба, мабуть, навіть пояснювати, що я визнаю повне право малоросійщини на писемну науковому. Однак чим далі, тим стає зрозумілішим, що мусимо уникати надмірного поліглотизму. Такі обмеження у моєму “Віснику” стосуються не тільки чужих, а й слов'янських дослідників. Крім того, через незвичний набір у нас також утруднюється друк, що його дуже здорожує. Перші 2 томи “Вісника” мені коштують сьогодні приблизно 900 зл., а передплатників є дуже мало. Тому починаючи з III числа, я постановив: дріб'язок – малі реферати писати лише німецькою, і тільки у великих рефератах зберігати поліглотизм, обмежений головними 4 слов'янськими мовами.

Проте, щоб Вам, шановний пане професоре, не здалося, що я цураюся малоросійської [мови], охочей з готовністю опублікую малоруський реферат на Вашу “Історію України”. Від мого імені, будь ласка, попросіть кого-небудь*, аби написав мені до літа той реферат приблизно на 2–3 сторінки. Тільки прошу дуже того пана, щоб реферат написав дуже розбірливо, аби його у нас в друкарні зрозуміли, набрали.

При цій нагоді знову висловлюю Вам і Товариству Шевченка щире захоплення за діяльність, яку розвиваєте і яка проявляється головно в “Записках”, прошу прийняти мої запевнення у глибокій повазі й пошані.

Відданий Вам

Др. Л. Нідерле

Чи не міг би я отримати редакційні примірники твору п. Партицького⁷ або деякі томи “Руської історич[ної] бібліотеки”⁸?

*] Мабуть, п. д-ра Кордубу⁹?

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. – Арк. 3–6. Оригінал.

№ 3

Národopisné Museum československe v Praze
V Praze (na Příkopě č. 12), 22.VII. 99

Velevážený pane kollego,
neznaje adresu p. Korduby prosil jsem Vás před nějakým časem, abyste jej ráčil mým jménem požádati za referát o Vaši výborné “Historii Ukrainy”¹⁰.

Jelikož jsem dosud žádní zprávy nedostal, dovoluji si prositi, abyste mi laskavě ráčil sdělití, jeli p. Korduba o ochoten referát onen napsati popřípadě mi laskavě napsal jeho adresu. Budu Vám za službu tu vdečen.

Posledni sešit “Zapisků tovar. Ševčenka” jsem dosud nedostal. Nemohl byste mi jej laskavě sem poslati? Před 14 dny poslal jsem Vám spis svůj o geografii východni Evropy. Doufám, že Jste jej ráčil održeti.

Vam v kolleg cisť

oddaný

D. L. Niederle

1. č. Vysoké nad Jizerou, Čechy

Переклад:

Чехословацький етнографічний музей у Празі
У Празі (на Пршикопі ч. 12), 22.VII.99

Вельмишановний пане колего,
не знаючи адреси п. Кордуби, я просив Вас деякий час тому, щоб Ви від мого імені ласкаво його просили щодо реферату про Вашу чудову “Історію України”,¹⁰

Оскільки досі я жодної справи не одержав, дозвольте попросити, щоб Ви мені ласкаво зволили сповістити, чи п. Кордуба готовий написати той реферат, або ж ласкаво написали мені його адресу. Буду Вам вдячний за ці клопоти.

Останній зошит “Записок” товар[иства] Шевченка до цього часу не отримав. Чи не були б Ви такі ласкаві надіслати мені його сюди? Вже 14 днів, як я послав Вам свій опис із географії Східної Європи. Сподіваюся, що Ви його люб’язно отримаєте.

Відданий Вам з-поміж колеґ

Д. Л.Нідерле

1 ч. Високе над Їзероу Чехія

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. – Арк. 10. Оригінал.

№ 4

Prof. Dr. Lubor Niederle
PRAHA – PRAGUE
Žižkov, Ansinecká 11

Veľecný pane kollego,

z toho že ihneď po prečtení Vašeho referátu v posledrím čísle “Zapisků” sedám, abyh Vám k němu podal některá vysvětlení, račte viděti, že hlasu Vašeho velice si vážim. I u II. svazku “Věstniku”¹¹ znamenáte rádu nedostatků. Račte býti ubezpečen, že jsem si jich vědom, ale nejsem moci zatím je napravit. Vysvětluji Vám to proto soukromě, abyste při III. svazku, jenz vyjde za měsíc neměl mi ve zlé, že jsem pokynů Vašich nedbal.

Všchny tyto nedostatky mají křen jedině ve stránce finanční. Za dva první svazky zaplatil jsem tiskárně, poště a autorům přes 900 zl. ze své vlastní kapsy a ze svých nevelikých příjinů. Abonentů se u mne přihlásilo asi 10 něco lude v komissionáře, akademie dala podporu 150 zl. –čítám tedy za I. Ročník na 700 zl. deficitu, který platím za svého.

Jak mohu za těchto poměrů rozšiřovat referáty jak mohu kupovati knihy, jak mohu zdražovat sazbu?

Jsem rád když aspoň titul knihy zřím a několika řádky obsah naznačim i jsem nucen tisknout co možná jen u řeči, kterou naši sazeči znají, neboť jinak tiskárna zdražuje velice sazbu. Rád bych z mnohé nové spolupracovníky žádal o referaty, ale každý napiše referat poměrně delší, a kniha místo 8-10 archů, snadno by jich měla 12–15! A já nemohu více ze svého vynakládat, a nemohl bych ani tolik co letos jsem dal, kdybych nedostal větší podpory, o něž se ucházim. Musil bych Věstník silně zmeršiti. To tedy račte vzíti na vědomí a laskavou omluvu. Račte věřit, že se peněz ani práce nevzdaluji (vždyť nejvíce referátů pochází ode mne) a že zlepším vše, jak mile mi to bude možné.

Vám ve [...] * oddaný
14/X 99

L. Niederle

P. Korduba zaslal mi již referat o “Historii Ukrainy”.

Переклад:

Проф. Др. Любор Нідерле
ПРАГА
Жижков, Ансінецька 11

Вельмишановний пане колего

з того, що, прочитавши Ваш реферат в останньому числі “Записок”, я негайно засів за відповідь, щоб подати Вам деякі пояснення до нього, прошу

* Далі слово нерозб.

переконатися, що Вашу думку я дуже ціную. У I. і II. томах “Вісника”¹¹ Ви помітили низку недоліків Запевняю Вас, що я про них знаю, але не в моїх силах було їх виправити. Пояснюю Вам це в приватному порядку для того, щоб читачи III том, який вийде через місяць, не мали на мене зла за те, що в ньому я знехтував Вашими рекомендаціями

Усіті недоліки мають єдиний корінь у сфері фінансовій. За два перші томи я заплатив друкарні, пошті й авторам понад 900 зл. зі своєї власної кишені, а також зі своїх невеликих доходів Передплатників у мене записалося щось близько 10 чоловік за дорученням, академія дала допомогу 150 зл. – маю зараз за I. Річник на 700 зл. дефіциту, який виплачую зі своїх [грошей].

Як я можу за таких умов збільшувати обсяг рефератів, як можу купувати книги, як можу підвищувати гонорари?

Я радий, що бодай назву книги подам і намічу зміст кількома рядками, і змушений друкувати, що можна, тільки мовою, яку знають наші складачі, бо інакше друкарня дуже дорожуватиме витрати. Радий би і багатьох нових співробітників залучити до рефератів, але кожен напише реферат трошки більший, і тоді книга замість 8–10 аркушів легко б сягнула 12–15! А я не можу більше витратити зі своїх коштів, і не міг би дати стільки, скільки дав у цьому році, якщо не одержу більшої допомоги, – про неї ж клопочуся. Мусив би “Вісник” сильно зменшити. Отож будьте ласкаві, взяти до відома й люб’язне вибачення. Прошу вірити, що ні грошей, ні праці не пошкодую (бо найбільше рефератів виходить від мене) і що поліпшимо все, наскільки це буде можливим.

Вам у [...] відданий,

Л. Нідерле

14/X 99

П[ан] Кордуба прислав мені вже реферат про “Історію України”.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. – Арк. 7–8. Оригінал.

№ 5

NARODNI RADA ČESKÁ
PRAHA – 1.

Pošt. Spoř. 38. 329

Františkovo nabřeží 10.

Telefon 3248.

V královské Praze dne1912

Вельмі шановний¹² Добродію!

Етнографічна секція Всеславянської Виставки у Празі дозволяє собі вислати Вам, яко визначному знавцеві славянської етнографії свою програму, прохаючи ласкаво повідомити, чи Ви не захотіли б прийняти участь в її поширенню, поглибленню та реалізації.

Метою виставки є представити життя та культуру усіх славянських народів у найширшому смислу сього слова а до того на основі наукових етнографічних

метод. У висилаємої брошури є подрібніша програма, яку натурально поважаємо лише за перший ескіз майбуті сеї виставкі.

Коли, як сподіваємося, згодитесь співпрацювати задля здійснення сеї думкі, прохаємо Вас, щоб Ви були ласкаві, як мога най скоріше відповісти передовсім таке: 1) чи не вважаєте за потрібне змінити або доповнити взгядно як приложонну провизорну програму головно з огляду на Ваш нарід а з'окрема відділ славянського хутора; 2) як, на Вашу думку – Ваш нарід мав би бути представлен у центральному відділі, 3) яку частину усеї програми згодились би Ви ласкаво подрібно пропрацювати, 4) які інші спеціалісти могли б з успіхом працювати у сеї справі.

Думаю, що Ви цілком признасте величезне значініє, яке мати мить ося виставка, як задля всеї славянщини так й поодінокіх народів. Крім иньшого треба пригадати, що причинилась би ся виставка до повстання та доповнення цілої низки етнографічних музеїв, якіх збірки були б тим ціннішими, що повстали у рамці всіславянської етнографії.

В повної надії, що виповните наше прохання та про своє рішення незабаром нас повідомите зістаємося

З поважанием

Dr L. Niderle,

Praha IV. 228

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. Оригінал.

№ 6

ARHEOLOGICKÝ KABINET
S.K. ČESKÉ UNIVERSITY

8. I. 914.

Prof. dr. L. Niderle

Praha, Klimentinum

Многоуважаемый г. коллега,

Имею честь сообщить Вамъ, что Чешское Королевское Общество Наукъ (Iieska královskb spoleinnost nauk) избрало Васъ вчера на мое предложение ординарнымъ своимъ членомъ заграничнымъ, имея въ виду Вашу огромную и прекрасную деятельность въ славянской науке. Сообщая Вамъ это неофициально, прошу Васъ покорно прислать мне самыя главныя даты Вашей жизни и трудовъ, что бы мы могли напечатать на основе ихъ короткую біографію въ “Веснику [Чешского] Кор[олевского] О[бщества] Н[аукъ]”¹³ за прошлый годъ. Вашей біографіи я не могъ нигде найти.

Въ глубокомъ уваженію

Ваш преданный

Люборъ Г. Нидерле

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. Оригінал.

ARHEOLOGICKÉ KABINET
S. K. IESKÝ UNIVERSITY

Prof. dr. L. Niderle

Praha, Klimentinum

Многоуважаемый господинь коллега,
Спешу сообщить Вамъ, что мы уже нашли Вашу біографію въ дополненияхъ нашего “Slovníka Naměniho”, такъ что уже не надо присылать заметку, о которой у я имел честь Васъ просить.

Въ глубокомъ уваженіи
Вашь преданный

L. Niderle
Прага 27. I. 914.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 661. Оригінал.

КОМЕНТАРІ

1. Йдеться про “Věstnik Slovanských starožitností”, який містив, за словами Л. Нідерле, “повну бібліографію і реферати головних праць слов’янських старожитностей” (див.: *Науко В. І.* Листування Любора Нідерле з Федором Вовком // Вісник Київського славістичного університету – 2003. – № 14. – С. 296). Часопис був заснований Л. Нідерле у Празі 1898 р.
2. Йдеться про т. 1 “Історії України-Руси” Михайла Грушевського (Львів, 1898).
3. “Человечество” – “Lidstvo v době předhistorické” (“Людство у доісторичні часи”) – перша монографія Л. Нідерле.
4. Згадана монографія вийшла друком чеською мовою у 1893 р., а в перекладі Ф. К. Вовка російською мовою – 1898 р.
5. “Věstnik Slovanských starožitností” (див. коментар до № 1).
6. Як видно з листування М. Грушевський пропонував Л. Нідерле публікувати реферати у “Віснику” всіма слов’янськими мовами, у тому числі українською.
7. Йдеться про працю українського мовознавця та історика Омеляна Партицького (1840–1895) “Старинна історія Галичини: 1. Від VII в. перед Христом до р. 110 по Христі” (Львів, 1894; рец. М. Грушевського див.: Записки НТШ – 1895. – т. V. – С. 3).
8. “Руська історична бібліотека” – серія праць з української історії, започаткована в НТШ О. Барвінським і О. Кониським. Було опубліковано 24 томи спочатку в Тернополі згодом з 1886 р., до 1904 р., – у Львові – переважно праць українських і російських істориків: В. Антоновича Д. Багалія, О. Єфименко та ін.
9. Кордуба Мирон Михайлович (1876–1947) – український історик, професор Варшавського та Львівського університетів.
10. Див. коментар № 2.
11. Див. коментар № 1.
12. Так в оригіналі.
13. “Věstnik Česka královská společnost nauk”.